

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора філологічних наук, професора **Навальної Марини Іванівни**
про дисертацію Дутки Оксани Ярославівни на тему «Параметризація
іменникової омонімії з компонентом-запозиченням в українській мові»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 035 Філологія (Українська мова)

Інтерес мовознавців до омонімії корелює безпосередньо з потребою виявити особливості даного мовного процесу, прояснити причини появи омонімів, встановити чіткі критерії розмежування омонімії та полісемії. У сучасній лінгвістиці удосконалюються наукові підходи до вивчення омонімії на матеріалі різних підсистем, виявляються диференційні ознаки тих чи тих лексичних одиниць. Проте, незважаючи на значні досягнення в дослідженні проблеми омонімії в сучасній лінгвістиці (М. Кочерган, О. Суперанська, Н. Подольська, Н. Васильєва, Ю. Грибіник, Я. Тагільцева, В. Фідик та ін.), немає єдиного загальноприйнятого визначення й розуміння цього явища.

Дослідження, у якому здійснено спробу створити корпус іменникових омонімів з компонентом-запозиченням – як із погляду пошуку нових підходів до побудови метамови наукової розвідки, так і з аспектів основних шляхів утворення омонімії, вважаємо цілком обґрунтованим і актуальним.

Мета роботи, логічно детермінована актуальністю, якраз і полягає в тому, щоб комплексно, з опертям на релевантні параметри описати внутрішньомовну іменникову омонімію із компонентом-запозиченням в українській мові. Варто зазначити, що мета і завдання, сформульовані Оксаною Ярославівною, загалом досить вагомі з наукового погляду, і їхній послідовний аналіз уможливилює повне та всебічне розкриття обраної теми.

Очевидною є наукова новизна дисертації, оскільки це – перша спроба в лінгвоукраїністиці «створення корпусу омонімів прицільно з компонентом-запозиченням, що є важливим для того, щоб простежити тенденції розвитку словникового складу української мови й окреслити перспективи його розширення, визначити ступінь динамізму українського лексикону з урахуванням, серед іншого, й частки запозичень з інших мов, установити показник валідності дії закону мовної економії за рахунок омонімізації тих чи тих значень» (с. 34).

Позитивним вважаємо послідовну відповідність затвердження необхідних документів: дисертацію виконано в межах наукової теми кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка «Український мовний простір: лінгвокогнітивний, лінгвокультурологічний та лінгвопоетичний аспекти», а з 2024 року – «Українська мовна картина світу: етнолінгвістичний, культурологічний виміри». Тему дисертації затверджено в новій редакції на засіданні вченої ради Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 11 від 31 жовтня 2024 року).

Науковій ідеї лінгвістичної природи омонімів підпорядковане структурування дисертаційної праці, термінологійний апарат та комплекс використаних методів і прийомів дослідження. Робота чітко структурована: вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної наукової й довідкової літератури та додатків.

Дисертація О.Я. Дутки має ґрунтовне теоретичне опертя – розділ 1 «Теоретичні засади постання омонімії з компонентом-запозиченням в українській мові» (с. 38–95). Дисертантка скрупульозно зреферувала і чітко виклала вузлові проблеми вивчення омонімії в українській лінгвістиці. Їх теоретичне осмислення послугувало підґрунтям твердження, відповідно до якого «омонімія як явище збігу в одному звучанні різних за значенням слів –

це своєрідна мовна універсалія, зумовлена самою природою мови й детермінована умовами її функціонування» (с. 93).

Погоджуємося з авторкою, що впровадження запозичень з інших мов і їхнє використання поряд зі словами, які вже становлять внутрішній ресурс української мови, процеси адаптації запозичень, особливості стандартизації їх – це ті проблеми, які сьогодні на часі. Поза всякими сумнівами, омонімія – складне явище, але безперервний розвиток мови, зумовлений позамовними і мовними чинниками ставить перед мовознавцями низку проблем, які варто вирішувати. Саме завдання цього циклу і здійснила дисертантка, взявшись визначити параметри іменникової омонімії з компонентом-запозиченням в українській мові.

О. Я. Дутці вдалося не тільки ґрунтовно проаналізувати та узагальнити численні наукові підходи до опису омонімів, а й випрацювати свою концепцію. Дібраний фактичний матеріал структуровано двома видами омонімічних одиниць: омонімічними парами, або оморемами, і омонімічними рядами, або оморядами (с. 88–89), які, репрезентуючи омонімію із компонентом-запозиченням, оприявнюють вектор і продуктивність розвитку омонімічних відношень в українській мові.

У роботі чітко окреслено стрижневі позиції студіювання: параметри класифікування лексичних омонімів у мовознавстві; запозичування як наслідок міжмовних контактів й один зі способів постання омонімії; специфіка метамови у вимірі омонімії з компонентом-запозиченням; мовні й позамовні чинники запозичування та ін.

Джерелом запозичення стали мови трьох типів: близькоспоріднені, далекоспоріднені і неспоріднені, – що науково обґрунтовано дисертанткою.

Позитивно оцінюючи виконаний у традиціях описової аналітики огляд теорій і концепцій, як безперечний здобуток відзначимо послідовно простежуване в тексті намагання задекларувати власну оцінку ретрансльованих теоретико-методологічних положень.

Переконливим варто визнати виклад розділу 2 «Особливості параметризування омоніміїчних відношень як результату запозичення з однієї мови» (с. 96–171). За слушним спостереженням дисертантки, омонімія переважно постала як наслідок розпаду багатозначності, що дає підстави вважати її гомогенною. Водночас дослідниця зауважує, що трапляються випадки й гетерогенної омонімії.

Показовим є фрагменти роботи, де Оксана Ярославівна подає результати підрахунків щодо омокомплексів (зокрема, омпар і оморядів) у межах запозичень із тієї чи тієї мови (с. 169–171).

Загалом погоджуємося, що омонімію із компонентами-запозиченнями з однієї мови здебільшого представлено омокомплексами, які «утворені на основі запозичення з далекоспоріднених мов – передусім т. зв. античних мов, першість з яких належить латинській мові, що цілком закономірно, оскільки давність зародження була засадничою для подальшого її впливу на інші мовні системи, для яких вона слугувала фундаментом (ідеться про італійську, іспанську, французьку, португальську мови)» (с. 169).

У розділі 3 «Якісні й кількісні виміри омонімії із компонентом-запозиченням із кількох мов» зреалізовано (с. 172–234) нам імponує, що дослідниця чітко оперує кількісними показниками. Так «у форматі запозичування з *двох мов* вирізнено 12 різновидів моделей за першою мовою, що сумарно, з урахуванням різних комбінацій становить 70 моделей, представлених 132 омокомплексами (114 омпарами і 18 оморядами) (с. 232).

Вартим уваги є також спостереження Оксани Ярославівни за історією того чи того лінгвістичного процесу, крім підпункту «1.1.1. З історії омонімії як лінгвального феномену», неодноразово подано коментарі щодо позамовних чинників запозичування лексем до української мови, етапи цього запозичування тощо.

Зауважимо, що практичні аспекти дослідження часто корелюють зі сформульованими у вступі конкретними завданнями роботи.

Ілюстративний матеріал дисертації О.Я. Дутки яскраво репрезентує рівень розвитку омонімічних відношень у мові. Наукової ваги дослідженню додають ретельно підготовлені таблиці омонімів, систематизовані в додатках.

О. Я. Дутка виявила вміння логічно й чітко узагальнити величезний обстежений фактичний матеріал у висновках до розділів та загальних висновках, важливих насамперед для лексикології. Зроблені теоретичні узагальнення достатньо аргументовані і корелюють із поставленими завданнями. Переконливості висновкам надають кількісні показники.

Публікації здобувачки відображають основні положення дисертації, зокрема кожного її розділу. Порухень академічної доброчесності не виявлено.

Висловимо деякі міркування та рекомендації.

1.Оксана Ярославівна під час дослідження використала кілька десятків лексикографічних джерел і сумлінно, уважно їх опрацювала. Дослідниця неодноразово зазначає (як, наприклад, для омокомплексу **КЕЛЬТ¹ – КЕЛЬТ²**), що омонімію кодифіковано лише у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови». «Решта лексикографічних праць фіксують або значення першого компонента і репрезентують слово як моносемне (СУМ, IV, 140; СІС (Музич.), 328), або значення другого компонента і теж представляють лексему тільки із цим лексичним значенням (ССІС, 307; НСІС, 294))» (с. 201). Як Ви вважаєте, чому не всі лексикографічні праці фіксують повно ту чи ту мовну одиницю?

2. У роботі авторка частіше оперує поняттями «лексико-семантична група», хоча подекуди використовує поняття «тематична група», пояснюючи, наприклад, «З огляду на те, що англізми як перші компоненти омокомплексів на позначення спортивних понять охоплюють широке коло пов'язаних зі спортом реалій, постала необхідність залучення ще такої систематизувальної одиниці, як *тематична група*» (с. 136). Хочемо запитати в Оксани Ярославівни, за яким критерієм розрізняєте означені вище групи?

3. Дослідниця удокладнено описує, наприклад, омонімну пару «*АСТРАГÁЛ¹* – *АСТРАГÁЛ²* (від гр. *αστράγαλος* ‘хребець’, ‘кісточка’), зазначаючи, що її представлено у «Словнику української мови у 20 т.», «Словнику іншомовних слів» С. Бирик та Г. Сюти, у яких перший компонент омоніми *АСТРАГÁЛ¹* (-у, тільки одн.) витлумачено як ‘однорічна чи багаторічна трав’яниста або кущова рослина родини бобових’ і другий *АСТРАГÁЛ²* (-а, одн. і мн.) – як ‘*архит.* деталь у класичній архітектурі, що має форму валика (іноді оздобленого ниткою стилізованого намиста) з поличкою (з’єднує стовп колони з капітеллю або базою)’ (СУМ-20, I, 279; СІС (Бирик), 57)» (с. 100–101). Звертаємо увагу, що один компонент омоніми в родовому відмінку має закінчення -у (тільки однина), другий – -а (однина і множина). Ви констатуєте неоднотайність укладачів словників щодо закінчення у формі родового відмінка однини другого компонента в проаналізованих джерелах – як серед тих, де слова подано як омоніми, так і серед тих, де – як багатозначні: закінчення -а засвідчено у «Словнику української мови у 20 т.» та «Російсько-українському словнику» (СУМ-20, I, 279; РУС (Гриц.), I, 69); закінчення -у – у «Словнику іншомовних слів» С. Бирик та Г. Сюти (СІС (Бирик), 57), словнику-довіднику Н. Лозової і В. Фридрак «Дзвона чи дзвону? або -а(-я) чи -у(-ю) в родовому відмінку?» (ДчД, 17)». На Вашу думку, чи можна uważати нормою такі граматичні розбіжності між компонентами омонімної пари, чи все-таки в перспективі варто мовознавцям дійти згоди?

4. Дефінуючи запозичення з тієї чи тієї мови, Ви часто в дужках фіксуєте паралельний варіант (наприклад, *англізм* і *англіцизм*). Чи варто, на Вашу думку, дослідникам уніфікувати подібні випадки?

5. У другому розділі дисертації не дотримано цифрової послідовності: після підрозділу «2.1.2.4. Омонімія з компонентами-запозиченнями з інших далекоспоріднених мов» відразу йде підрозділ «2.3. Омонімія із запозиченнями з неспоріднених мов», а має бути 2.2 (с. 14).

Висловлені міркування не ставлять під сумнів наукову концепцію дослідження, не знецінюють теоретичної та практичної вагомості отриманих результатів і не впливають на загальне позитивне враження від роботи. Вони стосуються переважно дискусійних питань або відкривають перспективи подальших наукових пошуків.

Дисертаційна праця «Параметризація іменникової омонімії з компонентом-запозиченням в українській мові», відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії».

За виконане дослідження Дутка Оксана Ярославівна заслуговує присудження їй наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія (Українська мова).

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри журналістики та
мовної комунікації

Національного університету біоресурсів і
природокористування України

М. І. Навальна